— Де хата знахарки?

Дівчина гойднулась постаттю, наче хвилею річковою підкинута, і, випроставшись, здивовано подивилась очима кольору ожини, яка вже не зелена, але й не зовсім доспіла, тільки запалилась на сонці. Розпушене волосся куйовдилось над опуклим чолом темною грозовою хмарою, і цю хмару, наче блискавка, впоперек перетинала рожева стрічка. Дівчина босоніж стояла на чорній латці скопаного городу, тримала в руках заступа.

— Он там її хата,— глухуватим голосом відказала дівчина, й вільна її ліва рука злетіла, вказуючи ген-ген уздовж вулиці, поміж лави яворів.

Іван Золотаренко через лобове скло автомобіля простежив за тим рухом дівочої руки і, мабуть, так і не зорієнтувавшись, поспитав:

— Може, покажеш?

Дівчина, повагавшись, зоставила заступ на городі, а сама йшла до чужих "Жигулів" неквапно, наче брела по воді, а вода сягала їй до грудей.

— Померла баба-знахарка,— сказала вже в машині.— Поховали взимку... Раніше багато всякого народу їздило до неї з усіх усюд... Так що ви спізнились.

— Як тебе звати? — спитав Золотаренко, ведучи машину.

— Наталка.

— Я, Наталко, приїхав у ваші Сніжки не по те... Не по трави й шептання бабині... Я доводжусь їй онуком, родич себто.

— А-а,— ледь усміхнулась дівчина і вже поглянула на Золотаренка не так насторожено, як на чужого, а з миттєвою приязню в погляді.— З міста?

— З міста... Колись давно бував у Сніжках, та призабулось усе, й куток цей призабувся, і вулиця. Тільки пам'ятаю, що криниця є на бабиному подвір'ї.

— Ось та криниця,— мовила Наталка.— Приїхали.

Стежка, що вела до похиленої хвіртки та снувалась по обійстю, геть погасла, неходжена, поросла голками молодої трави. Золотаренко ступив на цю стежку, як на живе щось, наділене відчуттям, слухом і голосом. Цямрини криниці, побурівши й позеленівши, скособочились. Зазирнувши всередину, він, побачив далеке й тремтке око вічної води, яке звідти — з похмурої древності своєї, наче з глибини непорушного часу,— приглядалось до небесної блакиті, до мінливого дня нової весни. З ясена, що ріс біля криниці, з його розпростореного гілля, зі свіжого, наче аж прозорого, листячка сіявся і сіявся пташиний переспів — падав на дно криниці, на зсутулені плечі Золотаренка, на густу щирицю, якою покрився двір...

Краєм ока помітив, що дівчина, й словом не озвавшись, пішла геть по вулиці, й за бузковими кущами раз і вдруге майнула блискавкою рожева стрічка в чорному хмаровинні її розмаяного волосся.

Залатана де бляхою, де черепицею, де околотом старої соломи, покрівля на хаті позеленіла від моху і скидалась на хустину, якою запнулися чи то з горя, чи то з великої нужди. Подекуди стіни було обкладено загатою з картоплиння та соняшничиння; над сінешніми дверима висіла жердка, й на цій жердці сіріло в пучку кілька маківок, напівзогнилих і напівструхлявілих; більмуваті вікна, покраяні на дрібні шибки, з розпачливо-настороженою невидющістю стежили за Золотаренком, і його дратували ті вікна, мовби очі живої людини.

Обійшовши поза хатою, він ступив на город, що слався до колгоспного поля. Сусідні городи було зорано й засаджено, на деяких виднілись жіночі постаті з сапками чи заступами в руках, і тільки бабин город стояв у запустінні, й кілька розквітлих по межі вишеньок здавались тут чужими й випадковими гостями.

Колгоспне поле за смужками городів різкою зеленню озимини вигойдувалось по горбках та видолинках, а контур обрію був позначений стовбурами далеких тополь...

Із-за сусідського хлівця, що скидався на курінь, вигулькнула жіноча постать, достоту опудало, яке виставляють і досі по селах на грядках, щоб відгонити горобців. Хвилі довгої спідниці сягали землі, й жінка не так ішла, як пливла в повітрі. По щоках кольору рудої випаленої глини кривавились борозенками розгалужені жилки, а випиті губи склались у згорточок осіннього листка, в якому на зиму сховалась лялечка чи личинка.

— Це ви, тітко Марфо?

— А хто ж іще,— озвалась тітка, і в плюсклих її очах не спалахнула й іскорка.

— Ви мого листа одержали?

— Одержала, вчора тебе чекала. Добре, що приїхав. То ходімо до хати, подивишся.

Й понесла на вузеньких плечах голову обережно, мовби повнісінький горщик молока, яке боїться розхлюпати. Спинилася перед сінешніми дверима, й раптом зі складок похмурого одягу показалась чіпка, в павутинні блакитних жилок рука, брязнули ключі...

— Нарешті діждалась хата свого хазяїна, заходь...

На ганку тхнуло вогкою долівкою, заболоченою, очевидно, під час похорону і поминок ногами багатьох людей, а також стояв стійкий дух сажі і павутиння. Низька стеля мало на тім'я не налягала, і, переступаючи зчовганий поріжок до сіней, Золотаренко нагнув голову та й так уже тримав її ввібраною в плечі. В сутінках сіней стриміла драбина до горища, за драбиною бовваніла прикрита рядюжкою Діжка з розсохлими обручами. Вздовж стіни на мотузочках висіла дошка, що, либонь, правила за сідало для курей, і світилась у стіні дірка-лаз для птиці.

У хатині давно немащена долівка за порогом зразу западала, потім западала й довкола стовпа, що підпирав смолянисту деревину сволока. Піч — без затулки — роззявила чорне війстя, голодну пащу свою, що безнадійно ждала на гоготливе полум'я вогню, на горщики та баняки зі стравами, на сковороди зі смаженею, на дека з пиріжками... Старовинна лава з фігурно вирізаною спинкою; стіл на куцих, окоренкуватих ногах; жовті, як лій, дошки дерев'яного тапчана під стіною, а поряд — залізне ліжко посвічує поіржавілими масивними кулями на високих бильцях.

В одному та в другому запавутинених кутках висіли ікони, обвиті короткокрилими рушниками, й через мереживо сусального золота проглядали печальні образи святих у холодних німбах.

— Ось тут бабина спадщина,— сказала тітка Марфа, показуючи на скриню, що стояла між ліжком і тапчаном.— Від покійниці не так багато й зосталось, хоч люди подейкують, наче гори добра нажила, бо, мовляв, знахарка. Які там гори, яке добро! Лахманина сяка-така, полотно, перкаль, ряднина... Ось, поглянь.

І, брязнувши ключем, одчинила віко скрині, хутко підняла, наче більмо, й за тим більмом одкрилось нутро з усякими бебехами, що лежали жужмом, бо, видно, тут порпалась чиясь загребуща рука. "

— Ось плахтина ще дівоцька бабина... Хустина кремова, а в терновій спочивати поклали... Всякі блузочки, шашіль точить їх.

Тітка бубоніла нудним і наче невдоволеним голосом, а Золотаренко не слухав і, остерігаючись зазирнути в скриню, болісним поглядом никав по стелі полущеній, по припічку й комину, по миснику, на якому стояло кілька розмальованих тарілок, по запалій долівці, засміченій пір'ям, листям, просом...

— Баба заповіла тобі і хату, й спадщину. Хочеш — сам живи, хочеш — продай садибу. Покупці вже питались у мене, прицінювались не так до хати, як до землі. З продажем хати квапитись не годиться, почекати такого покупця, що не поскупиться.

— Хіба з вашого села не виїжджає молодь, хіба мало порожніх садиб?

— І виїжджає молодь, і порожніх садиб удосталь, а тільки в баби-знахарки і місце славне, й земля на городі масна, й садок врожайний, так що квапитись не слід... Приходив тут один...— Тітка Марфа, мабуть, усміхнулась, бо зів'ялий, згорнутий трубочкою рот її зашарудів, захрущав сухеньким сміхом, хоч обличчя не здригнулось і очі берегли холод вічної мерзлоти.— П'яничка, ледар, живе на позичені гроші, то на позичені гроші й хату хотів би купити. Я відмовила...

І, поклавши ключі на столі, сказала:

— Розглядайся, Іване, що та як. Твоя хата, будь хазяїном, а я подамся додому та свиню погодую, бо рохкає — аж сюди чути.

Зоставшися сам, Золотаренко почувався наче в глиняному мішку. Тісно обступали стіни, гнітила стеля; й незрима присутність чужого життя, яке минуло тут, теж непокоїла. Рідну бабу він знав тільки з балачок матері та батька, бо вони посварилися зі знахаркою й лише

одного разу були навідалися з сином до Сніжків, коли стара занедужала й лежала при смерті. Баба тоді очуняла, наче обманувши смерть. Завжди зберігаючи гнів на дуже вчену дочку, що на старість відмовилась від неї, знахарка написала заповіт на онука, й теперь ось він дістався в Сніжки, щоб поглянути на свою спадщину. Довгенько відмовлявся їхати (мовляв, доглядає сусідка Марфа бабину хату — хай доглядає), посміювався із себе, як із спадкоємця, власника нерухомого майна, та, пішовши в чергову профспілкову відпустку, таки зважився й приїхав.

Почувався ні в сих ні в тих: усе ввижалось, що чуже пильне око підглядає за кожним рухом. Чи то знадвору, через зеленаву шибку втупилось; чи то поблимує з печі, з найтемнішого її закамарка; чи то похмуро глипає від старого, поточеного шашелем мисника. Чий це був погляд? Чому невідчіпно переслідував, будучи майже фізично відчутним?

На припічку чорніло обсмалене вогнем та димом горня, а з роззявленого горла його стриміли ложки, ножі, виделки. Серед ложок були дерев'яні, скришені зубами, проте лаковане малювання ще не посходило з них, і Золотаренко з дивним зачудуванням розглядав ці прості, але такі необхідні атрибути людського побуту. Враз вони видались йому символом марності існування, незворотної минущості часу.

Надумав податись надвір, наче там, на весняній золі, неминуче мав повернути собі певність. Та в сінях опинився біля драбини і, повагавшись, ступив на перший щабель, далі на другий... Ляду на горище хтось відхилив, і, намацавши в кишені газову запальничку, Золотаренко присвітив. Рукою було подати до бовдура в сажі та смолянистих підтьоках, тут лежали якісь решета, підрешітки, друшляк, ціпилно, дерев'яний совок, коса з грабками. Повагавшись, здерся на горище і, напіввипроставшись, мало не вдарився головою об лату. В тремткому світлі газової запальнички постало дивне нутро, яке ковтнуло в себе масу речей, і тепер, втративши своє призначення і свій

смисл, вони лежали в мертвих, химерних позах. Якісь вузлики було підвішено до бантин, якісь корінці, висушений цвіт і скоцюрблене коріння. Помацавши долонею під сніпковим пошиттям, Золотаренко натрапив на вила-трійчатку. Точніше, колись ці вила були трійчаткою, бо нині бракувало середнього зуба. Ось діжка, в якій колись замішували тісто для випічки,— видно, останнім часом хліб уже купувався в магазині, тому діжка стала непридатна.

Спершу Золотаренко роззирався з відстороненою байдужістю, та дедалі дужче прокидався інтерес. Він тепер не просто вже розглядав вузлики, корінці, вила й діжку, а наче вчитувався в них, наче доскіпувався до істинного смислу речей. Це тепер вони мали якесь абстрактне, самодостатнє значення, коли їх відцурались людські руки, але ж раніше, належачи людським рукам, вони не були такі мертві, ці речі були живі, вони допомагали творити образ людини й надавали конкретного смислу її існуванню. Авжеж, конкретного смислу, який, зокрема, полягав у тому, що косою косили траву в лузі й жито у полі, що оцією пощербленою сокирою рубали й тесали дерево, що вилами брали солому чи сіно. Отже, підсвідомо міркувалося Золотаренкові, будь-що з домашнього начиння, з господарського реманенту неодмінно було наділено духовністю, й цією духовністю наділяв людський творящий розум.

Тепер, присвічуючи газовою запальничкою, він посміливішав, його цікавість стала осмисленою, й він, колінкуючи, поліз в один куток, у другий, шпортався в мотлосі, чхав од куряви й сухого павутиння. І таки щось надибав. Це був старовинний солдатський казанок — із таких, либонь, їли не в останню, а ще в першу світову війну. Поблизу лежала лопатка, вже без ручки; лопатка не так позеленіла від давності й іржі, як побуріла й стала зовсім ветхою, наче її невмолимо сточила іржа часу. Якийсь ранець валявся, навіть не ранець, а те, що зосталось від нього,— пряжки, замочок. Чиє ж це все, хто поклав? Золотаренко боявся й тримати в руках свої знахідки, такі вони були ветхі, могли, здається, розпастись від необережного доторку. Не баба ж знахарка берегла їх, а дід, мабуть...

Авжеж, дід, мало не скрикнув Золотаренко. Данило?.. Так, Данило. Коли ж він помер? Та ще не за його пам'яті, й не бачились ніколи, і малий Іван чув про нього тільки розповіді, які швидше скидались на легенди... Мацаючи долонею в гречаній потерусі, наткнувся на уламок дзеркала, далі на тригранний шомпол, до якого поналипало куряче пір'я, далі в розсипищі шорсткої глини трапились довгі й хижі тільця рушничних патронів із капсулями й гостродзьобими кулями. Авжеж, дідова схованка, тільки навіщо він поховав усе це, навіщо беріг?

Полапавши рукою за околотами вздовж бантини, Золотаренко намацав якийсь вузлик, що скидався на розшитий бісером кисет із вицвілими китичками на гузирці. Розв'язав цупкенький шнурок, і на дні вузлика-кисета побачив чотири георгіївських хрести. Так, це були ще дореволюційні георгіївські хрести, він нітрохи в цьому не сумнівався, хоч тримав у руках уперше. Як і не сумнівався в тому, що хрести ці належали дідові Данилові, котрий мав бути повним георгіївським кавалером.

Зі своєю знахідкою спустився по драбині з горища в сіни. Повінь сонячного світла вдарила в очі, засліпивши й запаморочивши. Золотаренко спинився в дворі під розквітлою грушею, що дзвеніла бджолами, і якийсь час розглядав давні реліквії. Коли й за що геройською своєю службою в армії заслужив ці нагороди покійний дід Данило? Пам'ять не могла підказати ніякої відповіді, пам'ять була глуха, як пустельний простір, без відзвуків луни, котрі здатні оживити той простір,— і Золотаренко відчув напад легкої провини. Начебто він, онук, завинив перед своїм дідом, і прощення йому поки що нема...

З протилежного боку вулиці, під повіткою, видніла згорблена чоловіча постать. Зашморгнувши кисет із георгіївськими хрестами й сховавши до кишені, Золотаренко подався на чуже обійстя.

Руда мичкувата борода висіла на довгому плескатому підборідді, як у цапа. Сусіда — худий, як жердина, на худих патикуватих ногах — і справді скидався на цапа. Особливо ж коли задер довгобразу голову,

коли затремтіли ніздрі хрящуватого носа. А вицвілі очі берегли десь на денці впертий вираз своєї молодості, наче їхній власник ось-ось захоче буцнутись лобом.

— Збиваю ось корито для свині,— мовив сусіда. Мовив так, наче вів далі розповідь, яку недавно обірвав. І наче вони бачаться не вперше, а знаються давно, бо живуть через вулицю.— Хряк із норовом лупився моїй бабі, скільки вже дроту затягували в писок, а хряк від того дроту тільки злішає, мов чорт.

Срібночола сокира живим сяйвом зблискувала в чіпких, корчуватих руках.

— Немає вже баби-знахарки... Чим лікувала? — гомонів сам до себе.— Травами, зіллям, корінцями. А що пришіптувала, без казань не обходилось у неї, то й придумали, що ворожить. Помічна рослина має силу, а хіба людське слово не має сили? Слово теж завжди мало силу — в поганого вона погана, а в доброго — добра. Всі знають, що так, а однаково дехто крутить носом. Мовляв, ворожка, мовляв, знахарка. От ви...— цапуватий сусіда гостро так поглянув на Золотаренка,— щось тямите на травах чи на замовлянні? Одне знаєте: забобон! А може, за тим забобоном більше людського розуму, ніж за вашим невіглаством... Нема баби-знахарки. А машинами звідусюди приїжджали. Шкода, нікому не передала свого вміння... Багатьом помогла. Тільки самій собі не помогла, бо, видно, вже так судилось.

— Ви Данила знали? — спитав Золотаренко.— Діда?

— Данила не знав,— мовив сусіда, лаштуючи дно корита.— Я ж на цій вулиці в прийми пристав, поставився після війни, в сорок шостому, а Данила давно вже нема. Чувати чував, а бачити не бачив... Його, кажуть, в ополонці втопили.

— В ополонці?

— Ну... Йшов узимку через кригу, з району повертався. Його й перестріли. Наказали скинути кожух, валянки, шапку. А він одчайдушний, у бійку встряв. Та де одному проти банди. Самі роздягли, всунули головою під кригу. Тіло вже весною знайшли.

— За що ж його? — Біль дзвенів у словах Золотаренка.— Він же повний георгіївський кавалер.

— Кавалер? Не чув... Та хто б дивився на те, що георгіївський кавалер. Він у ті роки землю усуспільнював, за колгоспи стояв. Ну й розкуркулював, ясне діло. От і поквиталися з ним темної ночі.

— Хто? Викрили їх?

— Тоді багатьох по всіх усюдах викривали, що й сліда не лишилось від них... Ще перед бабою-знахаркою помер дід Оврам Поліщук. Він теж у ті часи збивав людей до колгоспів. Чого ти, хлопче, раніше не навідався? Міг би погомоніти з ним, багато довідався б.

— Якби знаття! — з жалем сказав Золотаренко.

— Авжеж, якби знаття,— згодився цапуватий сусіда.— Старі люди відходять, а з ними й життя їхнє відходить. А пам'ять — як цідилок, не все затримує.

— Хтось із сім'ї того Оврама Поліщука зостався?

— Чого ж... Син-зоотехнік, у нього діти й онуки.

І Золотаренко поклав собі подивитися село. Сівши в машину, розвернувся назад і невдовзі спинився, вгледівши край городу зігнуту дівочу постать із заступом у руках. Рожева стрічка перетинала, наче блискавка, чорну грозову хмару густого розкуйовдженого волосся.

— Наталко! — покликав Золотаренко, відчинивши дверцята машини. Й коли дівчина, впізнавши, усміхнулась йому привітною усмішкою, поманив рукою.— Ходи-но сюди!

Й знову йшла так, наче по воді, й має грудьми розгортати її важку, прозору товщу.

— Покажи мені трохи своє село Сніжки,— попросив Золотаренко, вдивляючись у її очі, що мали колір ожини, ледь припаленої на сонці.— А город я тобі поможу докопати.

— Та я сама,— несподівано засміялась дівчина, й глухенькі, як у гармошки, хрипи почулись десь із глибини її грудей.

— Ти чого смієшся? — здивувався Золотаренко.

— Сама скопаю,— набираючи поважності, повторила дівчина.

Повна, ледь припухла верхня губа, а над нею кругленька ямка, де чи то залягла тінь, чи густіша смаглість зібралась... М'який профіль, якого не псує занадто кирпатий ніс. Брова, летячи ластів'їним крилом до скроні, не опускається донизу в кінці свого польоту, а намагається зринути догори...

— Розказуй, Наталко,— попросив Золотаренко, порушуючи мовчання.

— Що розказувати? — трохи здивовано відгукнулась дівчина.

— Як ці вулиці й кутки називаються, які люди тут живуть.

— Ось крамниця,— кивнула наліво.— Ось пошта, навпроти — десятирічна школа.

— Так, так... Бачу пошту, школу, крамницю.

— Тут наш сільський Будинок культури.

— Так, так... Будинок культури.

— Не буду розказувати,— враз мовила дівчина.— Бо й без мене, бачу, все знаєте.

Проїхали біля ставків, над якими зеленіли верби. На моріжку грались кількома зграйками діти, неподалік голубів будиночок колгоспних ясел. Дорога поміж горбків попетляла вгору, й скоро вони опинилися на узвишші, звідки відкривалась панорама села Сніжки. По видолинку біліли хати в садах, мерехтіла вода в ставках. Ген — тракторний стан, ген — будівлі тваринницького комплексу, ген — споруда комбікормового заводу. Й скрізь цвіте дерево, й світлий цвіт вишень, яблунь та груш схожий на велику весняну усмішку, яка омолодила й одухотворила землю.

— Славно! — вигукнув захоплено Золотаренко. — Аж не віриться, що можна жити серед такої краси.— А знаєш, Наталко, хоча я народився і виріс у місті, усе-таки мій давній-прадавній корінь саме в цьому селі. От би його знайти, га?

— Шукайте,— не стала заперечувати дівчина.

— Адже якби обставини склались по-іншому, то я міг би народитися саме в Сніжках, міг тут жити й по нинішній день.

— А чого ж,— просто згодилась дівчина.

— Працював би в колгоспі, так? На тракторі, на комбайні... Ти де працюєш?

— Біля худоби,— мовила. І вже не без лукавства: — От ви все розпитуєте й розпитуєте, а чом за себе не скажете? Де самі працюєте?

— В фотоательє,— усміхнувся Золотаренко.— Майстер фотоательє.

— Фотографуєте, значить?.. Знімаєте людей на карточки?

— Знімаю на карточки,— згодився.— Заходь коли-небудь до нас у майстерню, так сфотографую, що будеш схожа на кінозірку.

— Мені й так добре.

— Авжеж, не кожна кінозірка має твою вроду.

— Ох, ці вже мені компліменти,— мовила з удаваним невдоволенням.

— Не віриш мені?

— За день стільки наслухаєшся! Якби я вірила всім...

— А що, сільські хлопці натренували язики для компліментів?

— Сільські хлопці теж не ликом шиті.

Золотаренко ще трохи помилувався краєвидом, який відкривався з чолопка гори, й завів мотор. Машина побігла мальовничою околицею. Шумовиння розквітлих вишень то з обох боків кипіло біло-рожевими хвилями, то тільки з одного. Рівною скатертиною слалась вруниста озимина. Ген серед польового привілля гайок, зоддалеки схожий на купчасту зелену хмару, яка опустилась на землю та й застигла, тепер уже не злетить до неба. Під гайком паслась череда худоби, і серед корів яскраво пломеніли телята густої вогнистої масті.

— Славно, — знову повторив Золотаренко, роззираючись довкола, намагаючись увібрати в себе якомога більше весняного простору, польового безмежжя.— Не віриться, що я міг тут жити — й не живу.

— Сніжки — гарне село, та хлопці й тепер звідси роз'їжджаються. Хто до Києва, хто на БАМ. Така мода тепер, що молодь не тримається землі.

— А якби я назад повернувся? — не вірячи в щирість своїх слів, запитав.

— Ви? В Сніжки? — так само не повірила й Наталка.

— От я!

— Повертайтеся,— знизала плечем. І в тому русі теж було недовір'я. — Жити є де...

— Жити й справді є де. На бабиній садибі звів би хату.

— Й дівчат вистачає, щоб вибрати до пари й женитись.

— А я далеко ходити не став би,— лукаво мовив Золотаренко.

— І далеко є наречені, й близько,— втямила його натяк, тільки виду не подала.

— Хоч би й ти, Наталко,— мовив жартома, хоч, може, хотілося сказати серйозно.— Га?

— Ви, бачу, наговорите,— її обличчя поймалось бурячковою барвою.

— Чи, може, в тебе є хлопець?

— Тепер хлопці які? — з кривдою в голосі сказала.— Пообіцяв одній, пообіцяв другій, а женився на третій.

— А дівчата хіба не такі? Теж обіцяють...

— У Сніжках не такі,— відрізала.

— О, мабуть, неспроста мені закортіло женитися саме тут! — усміхнувся Золотаренко.— І, мабуть, неспроста ми, Наталко, зустрілись.

— Тільки не треба глузувати, не люблю...

— То є в тебе хлопець чи нема? — наполягав.

— Чи нема!

— От і добре. Й мати, либонь, не заперечуватиме.

— Чого їй заперечувати? Живу своїм розумом.

— Вродлива дівчина, яка живе своїм розумом,— це рідкість.

— Вам якби глузувати,— не образилась Наталка.

Чоловік, що йшов попереду, обернувся, всміхаючись

веснянкуватим лицем, і підніс руку. Золотаренко загальмував, щоб підвезти попутника. В того до піджака було прикріплено широку нагородну колодочку. Одна щока — посічена, пошрамована. Значить, фронтовик...

— Воювали? — поспитав.

— Довелось,— відказав попутник густим басом, що начебто й не личив до його щуплуватої постаті.— Щось я вас не впізнаю ніяк,— глухо кашлянув, приглядаючись до Золотаренка жовтавими, як жолуді, очима. — В гості чи по ділу?

— І в гості, й по ділу,— непевно мовив. А що відчував потилицею твердий запитальний погляд попутника, сказав:—Бабу-знахарку знаєте, надісь? Так от я внук її.

— Хто б міг подумати,— весело засміявся попутник,— що в знахарки такі сучасні внуки! Комсомолець, правда?

— Комсомолець.

— Ха-ха-ха!.. Приїхали, стоп. Ось тут, біля сільради, я зійду. Спасибі.

І вже вийшовши з машини, і вже йдучи до сільради, він і далі всміхався, граючи щедрим ластовинням. У його ході було щось схоже на ходу пораненого птаха, бо він накульгував на ліву ногу.

— Хто це такий веселий?

— Онищенко, голова сільради,— мовила Наталка.

— Той, що видає шлюбні посвідчення хлопцям і дівчатам? Добре, що познайомилися з ним... Реготун!

— Любить посміятися,— згодилась дівчина.

Згодом Золотаренко у бабиній хаті обідав — тими наїдками, які захопив у дорогу: паштет, хліб, ковбаса, гаряча кава з термоса. Сидів на лаві за столом, жував із дивною неквапливістю, якої раніше був позбавлений і яку йому навівала ця стара господа. Всякі думки

снувались. І хоч, може, не всерйоз, та все-таки гадкувалось про те, як би йому тут жилось. Авжеж, можна звести нову хату — цегла, шифер, скляна веранда, парове опалення. Посадив би сад — груші, яблуні, вишні, сливи, агрус, смородина. Й неодмінно — квіти: ранні весняні, літні, осінні, щоб цвіли до самісіньких морозів. Гараж. Погріб. Колодязь. Можна обладнати теплицю — ще де ті городні огірки та помідори, а в теплиці вже дозріли. Працював би в колгоспі шофером, а не шофером — то механізатором. Бо що таке робота в фотоательє? Колись мріялося стати майстром, мріялось про мистецтво знімка, а в результаті — сотні, тисячі зафіксованих людських облич із майже трафаретними виразами.

Спадщина... Зрештою, що йому дісталось у спадок від баби-знахарки? Хатина, обійстя, садочок, город, криниця, клапоть синього неба над головою. Що дісталось від діда Данила? Оці георгіївські хрести в розцяцькованому кисеті? Пам'ять людська?.. І, власне, що він має чинити зі спадщиною, як діяти? Подарувати, віддати, відписати до колгоспу?

Спадщина, міркувалося Золотаренкові, мабуть, зводиться до живого успадкування духу людського і людських діянь... Йому уявились діти, які неодмінно знайдуться, уявилась линка, і як ця жінка поряд із ним сидить за столом, і усмішка в неї достоту як у сусідської Наталки, й овал обличчя такий, і навіть така сама блискавка рожевої стрічки мерехтить у її щедрому смолянистому волоссі.

Пообідавши, він якийсь час стояв на долівці посеред хати. Й відчував, начебто зодягнув її на себе так, як натягують будь-яку вдяганку. Зодягнув зі стінами, вікнами, піччю, стелею, скринею. Треба їхати — й шкода знімати з себе цей одяг, у якому зручно, затишно й надійно.

Замкнув хатні двері, замкнув сінешні, а ключі відніс до тітки Марфи.

— То відманювати покупців чи приманювати? — спитала сусідка.— Багато не дадуть, але ж садиба славна, за садибу цінуватимуть. А може, захочете під дачу тримати?

— Скоро навідаюсь, тоді й вирішимо. Коли що — відразу напишіть.

— Город потребує догляду. Саме люди орють і копають, засаджують і засівають. Земля дуже родюча, негоже, щоб вигулювала, як ялова корова.

— Як? — перепитав Золотаренко.

— Як ялова корова,— похмуро повторила тітка Марфа.

— Негоже, правда,— згодився.— Треба й зорати, й засадити.

— Сам збираєшся? — спитала недовірливо.

— Може, й сам,— уловив ту недовірливість.— А чому б і ні!

Вів "Жигулі" повільно, сподіваючись побачити на сусідському городі Наталку з заступом у руках. Біля свіжоскопаної латки таки помітив застромлений у землю заступ, але дівчини не було. Пригальмував, очікуючи, може, появиться з хати, почувши звук мотора. Навіть посигналив — раз і вдруге. Проте не появилась, і Золотаренко, відчуваючи світлий сум, поїхав.

Вивернувши машину з вулички на шлях, подався до сільради. Бо закралась думка погомоніти з головою, який, ото недавно почувши, що розмовляє з онуком баби-знахарки, засміявся весело. Та в останню хвилю передумав зустрічатися, щось доказувати. Власне, так, внук баби-знахарки. Не має наміру цуратись її, як стара перед своєю смертю не відцуралась від нього. Так само це відмовляється від діда Данила. Не може бути, щоб ніхто в Сніжках уже не згадав про старого. Треба

розшукати, вивідати. Як той цапкуватий сусіда казав? Один проти банди... Землю усуспільнював, стояв за колгоспи... Дід Данило, повний георгіївський кавалер. Що по ньому лишилось? Не тільки ж хрести в кисеті, що обтяжує кишеню штанів. А й оця земля, усуспільнена, що зараз усміхається врунами й цвіте весняними деревами. А й він, Іван Золотаренко, онук...

Якась сила тримала в Сніжках, і він, замість того, щоб влитись у транспортний потік на асфальтованому шляху, знову звернув у бічну вуличку. Наче ця бічна вуличка з хатами й садами, з ворітьми й криницями, з півнями на воротях і мотоциклами в дворах таки щось розкаже йому, виповість найсокровенніше, те, що він шукає у селі, чого підсвідомо прагне душа. А якщо не ця вуличка, то інша; якщо не явори, то верби; якщо не цей моріжок, то інший; якщо не криниці, то ставки... Сам себе не впізнаючи, Іван Золотаренко почувався зараз так, як людина, котра несподівано доскіпалась у своєму нутрі чогось вагомого, справжнього, що визначало насущну вартість і ясно відкривало очі на цю вартість... За кожним вигином вулиці поставало весняне село, й Золотаренко мало не фізично відчував його материнські обійми, відчував, який бентежний та химерний їхній полон і як нелегко вирватися з цього полону. Невже це й справді відбувалося з ним, а не з кимось іншим?..